

CZY EKOLINGWISTYKA I GEOPOETYKA MAJĄ SZANSĘ UKSZTAŁTOWAĆ NASZE POSTAWY?

JUSTYNA WOJCIECHOWSKA

DO ECOLINGUISTICS AND GEOPOETICS HAVE A CHANCE TO SHAPE OUR ATTITUDES?

ABSTRACT *The text briefly defines ecolinguistics and geopoetics as trends in contemporary humanities that give a living hope for shaping modern man's attitudes towards the environment. The development of civilization is a good thing, but at the same time it carries a lot of threats. Ecological awareness is still something unnatural in the thinking of the average person and still requires awareness of the relationship between the quality of behavior of contemporary society and the quality of life of future generations. The text shortly mentions ecolinguistics and geopoetics as trends that allow to raise awareness, especially among students and young people. It should be emphasized that this important reflection is only a narrow part of the considerations on possible ways of shaping ecological awareness, as well as the trends themselves.*

KEY WORDS *ecolinguistics, geopoetics, environmental awareness, ecological humanities*

CONTACT *Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej;
jwojciechowska@ath.bielsko.pl*

Ochrona środowiska, w którym żyje współczesny człowiek wraz z całym ekosystemem, stanowi podstawową refleksję w rozważaniach i działaniach ludzi świadomych, którzy swoim zachowaniem mogą przyczynić się do podniesienia jakości życia i zachowania jak najlepszych jego warunków. Unia Europejska począwszy od posiedzenia Rady Europejskiej w Paryżu, co miało miejsce w roku 1972, wskazała konieczność utworzenia wspólnej polityki ochrony środowiska, która będzie warunkowała gospodarczy rozwój. Politycy zobowiązali poszczególne kraje do stworzenia optymalnego programu działań. Wydano *Jednolity akt europejski*, który wszedł w życie 1 lipca 1987 roku i po raz pierwszy zawierał tytuł „Środowisko”. Akt stanowił „pierwszą podstawę prawną wspólnej polityki w dziedzinie środowiska, mającej na celu utrzymanie jakości środowiska, ochronę zdrowia ludzkiego i zapewnienie racjonalnej eksploatacji zasobów naturalnych” (europarl.eu 2022). Była to pierwsza ważniejsza modyfikacja Wspólnot Europejskich od momentu podpisania Traktatów Rzymskich (Byrska – Gawkowski – Liskowska 2017: 20).

Ogłoszenie *Jednolitego aktu europejskiego* zbiegło się w czasie z intensywnym rozwojem ekolingwistyki. Badania nad ekologią języka zostały zintensyfikowane przez norweskiego językoznawcę Einara Haugena oraz angielskiego – Michaela Hallidaya. To właśnie oni rozpoczęli wzmożone prace w tym zakresie. Haugen wprowadził do słownika termin „ekologia języka”, natomiast Halliday w roku 1990 na Międzynarodowej Konferencji Lingwistyki Stosowanej, która odbyła się w Tesalonicach, wygłosił referat, podczas którego wyeksponował rolę języka jako elementu niezbędego w starciu z ekologicznymi wyzwaniem. Zaliczał do nich między innymi: antropocentryzm, uprzedzenia, dyskryminacje, wynikające z przynależności do określonej klasy społeczno-ekonomicznej. Uważał, iż realizują się one właśnie w języku (Krawczak 2017: 147).

Przez lata ekolingwistyka rozgałęziła się na dwa nurty interpretacyjne. Są to:

1. podejście Einara Haugena – norweskiego językoznawcy, który umiejscowił refleksje nad ekologią świata w językoznawstwie i jako pierwszy wprowadził pojęcie ekologii języka. Zgodnie ze stanowiskiem Haugena język, na podobieństwo żywego organizmu, jest autonomicznym podmiotem. Prowadzone nad nim badania przyjmują perspektywę socjologiczną, ponieważ odwołują do pielęgnacji i ochrony oraz do zagadnień nawiązujących do współistnienia z innymi językami, w tym między innymi bilingwizmu (Steciąg 2009: 62; Krawczak 2017: 148)
2. stanowisko mające źródło w nurcie badań Michaela Hallidaya, które zakłada „[...] budowanie krytycznej świadomości języka odpowiadającej zmieniającemu się sposobowi postrzegania problemów ekologicznych i ich miejsca w życiu człowieka i społeczeństw” (Steciąg 2009: 62; Krawczak 2017: 148).

Należy w tym miejscu podkreślić, iż aktualnie w oba wymienione wyżej podejścia wpisuje się działalność językoznawców skupionych wokół Zakładu Ekolingwistyki i Komunikologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, którego mentorem jest Stanisław Puppel. Pracownicy naukowi Zakładu inicjują i rozwijają prace badawcze z zakresu między innymi ekolingwistyki i komunikologii, przy czym ogniskują swoją uwagę wokół międzyludzkiej komunikacji z perspektywy ekologicznej. W założeniach przypisanych własnym działaniom pracownicy podkreślają konieczność podejmowania współpracy z szeroko pojętymi obszarami badań językoznawczych. Wskazują wśród nich: językoznawstwo ogólne, porównawcze, historyczne, opisowe, stosowane, pragmatyngwistykę, psycholingwistykę, neurolingwistykę, socjolingwistykę,

etnolingwistykę, informatykę, geografę języka i kultury, a także planowanie językowe oraz semiotykę. Badacze korzystają również z osiągnięć autonomicznych dyscyplin naukowych, do których włączają: antropologię, biologię, geografę, psychologię, socjologię, demografię i statystykę.¹

Łączenie wskazanych obszarów badań i naukowej refleksji daje realną nadzieję na możliwość konstruowania językowego przekazu, który w XXI wieku powinien być fundamentalny w perspektywie ochrony życia ludzi i najbliższego środowiska. Ekolingwistyka to doskonałe narzędzie, które z pełnym przekonaniem nazywam podstawowym w procesie kształtowania postaw proekologicznych dzieci, młodzieży i całych społeczeństw. Bernadeta Niesporek-Szamburska podkreśla, że świadomość ekologiczna musi stać się powszechna. Działania ludzi powinny stać się „przytomne”, oparte na wiedzy oraz zastosowaniu mechanizmów rządzących przyrodą. Świadomość ekologiczna powinna mieć charakter potoczny, powinna być spójna ze sposobem myślenia człowieka, a także przekazywana z pokolenia na pokolenie (Niesporek-Szamburska 2021: 83), a więc możliwa do zdefiniowania, zaobserwowania i naśladowania. Świadomość ekologiczna posiada trzy współtworzące ją elementy. Są to: wiedza ekologiczna, która świadczy o stopniu zrozumienia zależności pomiędzy życiem człowieka a funkcjonowaniem przyrody, wrażliwość ekologiczna, którą obserwujemy na przykładzie emocjonalnych zachowań wobec przyrody, a także postawa proekologiczna obrazująca charakter działań podejmowanych na rzecz ochrony środowiska (Frątczak 2001; Niesporek-Szamburska 2021: 83). W obliczu tych rozważań geopoetyka jako rodzaj zielonego czytania i pisania zaproponowana przez Annę Kronenberg (Kronenberg 2014) stanowi mocny element w złożonym procesie zachodzących zmian na rzecz rozwoju ekologicznej humanistyki. Za główny cel geopolityki przyjęto „[...] kształtowanie przyjaznego i odpowiedzialnego stosunku człowieka do środowiska przyrodniczego” (Kronenberg 2014: 299). Określana jako związek intelektualnych i zmysłowych doznań człowieka w przeżyciu w kontakcie z ziemią, rozwijający się ruch intelektualny o wymiarze międzynarodowym, sposób postrzegania świata i tworzenia sztuki, dzieł, które powstają w wyniku stosowania praktyki „eko”, badawczy warsztat, interpretacja, jak również działalność dydaktyczna (Weretiuk 2013: 25; Kronenberg 2014: 317).

To ważny obszar w nauce, która eksponuje przydatność i skuteczność tworzonej wiedzy. Zwrot ekologiczny, który dokonał się na gruncie nauk humanistycznych, począwszy od lat 70.

1 Zespół skupiony wokół Zakładu Ekolingwistyki i Komunikologii UAM w Poznaniu w swoich pracach podkreśla wyjątkową rolę języka oraz bada zjawiska komunikacji międzyludzkiej w odniesieniu do systemów komunikacji występujących w przyrodzie. Ponadto naukowcy zajmują się badaniem sposobów zarządzania językowymi zasobami przez użytkowników języka funkcjonujących w różnych przestrzeniach. Włączają w to tak zwaną niszę codzienną, niszę zawodową i niszę obywatelską. Zakład bada typologię i parametry transkomunikatorów hybrydowych. Ponadto analizuje typologię wspólnot językowych z perspektywy tak zwanej tężyzny językowej i zdrowia. W tym obszarze wyszczególniono pojęcie *odporności języka* i jego *witalności* w odniesieniu do poszczególnych języków naturalnych, które funkcjonują wśród wszystkich pozostałych języków naturalnych. Zespół w swoich naukowych działaniach odwołuje się do komfortu w procesie komunikacyjnym w odniesieniu do transnarodowych i transkulturowych kontekstów. Poświęca również uwagę topologii i roli wizerunku w komunikacji w tym również w mediacji. Opisano na podstawie strony internetowej Zakładu Ekolingwistyki i Komunikologii w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskich Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, http://ifros.home.amu.edu.pl/?page_id=3379. [dostęp: 20. 06. 2022]. Szczegółowy opis prac zespołu pod kierownictwem prof. Stanisława Puppla do roku 2016 zawarty jest w tekście M. Krawczaka Poznańska szkoła ekolingwistyki, „*Scripta Neophilologica Posnaniensis*” Tom XVII, s. 145–192.

XX wieku stanowił źródło dla zielonego czytania i pisania. Raport sekretarza generalnego ONZ Sithu U Thana z 1969 roku oraz raport Klubu Rzymskiego i Konferencji Sztokholmskiej z roku 1972 stały się zaczątkiem rozgorzałej dyskusji nad koniecznością wprowadzenia radykalnych zmian w podejściu człowieka do otaczającego środowiska. Odpowiedzią na mocne głosy były różne działania obywatelskie i polityczne. Za prekursora uznano Aldo Leopolda, który stworzył koncepcję *homo ekologicus*, a także koncepcję etyki ziemi (*land ethic*). Teoria była oparta na założeniu, że słuszne jest to, co sprzyja zachowaniu spójności, stabilności i piękna wspólnoty bioetycznej. Niesłuszne jest to, co temu nie sprzyja (Kronenberg 2014: 296). W początkowym rozwoju nurtu ważne są również nazwiska między innymi osób takich jak: Gregory Bateson, Antonina Leńkowa, Rachel Carson, Greg Garrard, James Lovelock, Henryk Skolimowski, Arne Naess, Joseph W. Meeker, Wiliam Rueckert, Peter Singer, Kenneth Withe i inni.²

Warto wspomnieć, iż ważnym wydarzeniem zwracającym uwagę na zależności zachodzące pomiędzy człowiekiem i środowiskiem była światowa komisja do spraw rozwoju i środowiska ONZ w 1987, która była spójna z wydaniem *Jednolitego aktu europejskiego*, który wszedł w życie 1 lipca 1987 roku i, jak wspomniałam na początku artykułu, po raz pierwszy zawierał tytuł „Środowisko”. Wydarzenia na gruncie politycznym i społecznym stanowiło źródło zainteresowania naukowców w tym językoznawców. Czas posiedzenia światowej komisji do spraw rozwoju i środowiska ONZ zbiegał się z badaniami nad ekologią języka, w tym norweskiego językoznawcy Einara Haugena oraz angielskiego – Michaela Hallidaya, którzy rozpoczęli intensywne prace w zakresie podnoszenia świadomości ekologicznej przez szerzenie merytorycznej wiedzy uzupełnionej o „eko” w obszarach, w których prowadzili swoje naukowe badania.

Koniec XX wieku stanowi swoisty „rozkwit humanistyki ekologicznej”,³ która wyłoniła się jako nowy paradygmat naukowy (Domańska 2013, Kronenberg 2014). Nurt rozwija się bardzo szybko i powstaje spójnie z krytyką antropocentryzmu, eurocentryzmu i geocentryzmu, podkreślając przy tym konieczność i zasadność łączenia wiedzy płynącej z nauk humanistycznych, społecznych, przyrodniczych z wiedzą tak zwaną tubylczą (Domańska 2013: 14), która może być łączona ze świadomością nazywaną przez Puppla (2009) świadomością członków wspólnoty kulturowo-językowo-komunikacyjnej. Humanistyka ekologiczna u podstaw ma myślenie relacyjne, w którym istotne są wzajemne zależności, „[...] współbycie i współ-życie natury-kultury, człowieka i środowiska, bytów i istot ludzkich i nie-ludzkich” (Domańska 2013: 15).

Humanistyka ekologiczna cechuje się połączeniem humanistyki z naukami o życiu. Jest ona krytycznie ustosunkowana wobec tradycyjnego paradygmatu nauki, ponieważ z perspektywy ekologii świat widziany jest jako organizm, jako organiczny system, dlatego humanistyka ekologiczna bazuje na metaforze organizmu. To, co wyróżnia nurt, to działania mające na celu połączenie nauki zachodniej ze wschodnią oraz z wiedzą tubylczą. Dla humanistyki ekologicznej bardzo ważna jest poznawcza wartość miejsc istotnych lokalnie. Podstawę rozwoju stano-

2 Wszystkie wymienione osoby odegrały istotną rolę w pracach nad zmianą myślenia społeczeństw na temat znaczenia postaw proekologicznych i ekologicznego działania człowieka na rzecz dobra dla najbliższego środowiska człowieka i całej Ziemi jako planety. Świadomie i celowo nie poszerzam informacji w tym miejscu o każdej z nich, ponieważ wątek dotyczący uwarunkowań historycznych geopoetyki, ze względu na obszerny zakres, wymaga poświęcenia odrębnej uwagi.

3 Początek rozwoju humanistyki ekologicznej przypadł na rok 1980. Był to rok wydania książki Carolyn Merchant pt.: „The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution” która otworzyła humanistykę na ekologie, por. Domańska E., 2013, Humanistyka ekologiczna. *Teksty Drugie*, 1–2, s. 18.

wi model społeczny inkluzywności, który szanuje wszelkie formy życia, również nieożywione (Domańska 2013: 15).

Ekolingwistyka, geopoetyka jako nurty wpisujące się w rozwój współczesnego świata w moim przekonaniu są ugruntowane w obszarze ekologicznej humanistyki, jednak cały czas wymagają refleksji, ożywionych dyskusji oraz wsparcia osób świadomych reprezentujących różne naukowe przestrzenie. O dojrzałości człowieka decyduje przystosowanie do warunków życia (Domańska 2013: 31), dlatego zarówno edukacja, jak i postawy dorosłych bezwzględnie powinny być otwarte na mocny głos natury. Ekolingwistyka i geopoetyka powinny przemawiać w edukacji przedszkolnej, w szkolnych podręcznikach na każdym etapie kształcenia, jak również w postawach autorytetów, które nienagannie powinny zapewniać o szacunku wobec środowiska. Ekolingwistyka i geopoetyka to narzędzia, które zmieniając obraz widzenia świata na trwałe zmieniają nasze postawy.

DO ECOLINGUISTICS AND GEOPOETICS HAVE A CHANCE TO SHAPE OUR ATTITUDES?

SUMMARY The text indicates the possibility of constructing a linguistic message, which in the 21st century should be fundamental in the perspective of protecting human life and the immediate environment. Ecolinguistics was presented as a basic tool that plays a significant role in the process of shaping pro-ecological attitudes of children, adolescents and entire societies. Ecological awareness, in which geopoetics plays an important role, was strongly emphasised.

LITERATURA

- / Byrska D. – Gawkowski K. – Liszkowska D., 2017, *Unia europejska. Geneza funkcjonowanie wyzwania*, Wrocław.
- / Domańska E., 2013, Humanistyka ekologiczna. *Teksty Drugie* 2013/1–2, s. 13–32.
- / Frątczak J., 2011, *Świadomość ekologiczna dzieci młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, Bydgoszcz.
- / Krawczak M., 2017, Poznańska szkoła ekolingwistyki, „*Scripta Neophilologica Posnaniensis*” Tom XVII, s. 145–192.
- / Kronenberg A., 2014, Geopoetyka jako przykład zielonego czytania. *Teksty Drugie* 2014/5, s. 294–320.
- / Niesporek-Szamburska B., 2021, Humanistyka ekologiczna w edukacji polonistycznej, czyli o zielonym czytaniu legend o jeziorze Gopło, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin – Polonia, Sectio N*, Vol. VI, s. 79–92.
- / Puppel S., 2009, Uwagi w sprawie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowo językowego czyli od ojcowizny i ojczyzny do wspólnoty światowej. *Acta Pomerania* 2, s. 57–64.
- / Steciąg M., 2009, Słowa-klucze w ekologii i ich krytyka z perspektywy ekolingwistycznej. *Problemy ekorozwoju* 4/2, s. 61–68.
- / Weretiuk O., 2013, Próba określenia i uporządkowania znaczeń związanych z geopoetyką, *Porównania* 2013, nr 12.